

UCHWAŁA

10 stycznia 2025 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Marta Romańska (przewodniczący)

SSN Grzegorz Misiurek (sprawozdawca)

SSN Dariusz Zawistowski

Protokolant Katarzyna Banaś

na posiedzeniu jawnym 10 stycznia 2025 r. w Warszawie

w sprawie z wniosku A. P.

z udziałem Gminy [...]

o przyznanie opiekunowi wynagrodzenia za opiekę nad osobą pełnoletnią,

na skutek przedstawienia przez Sąd Okręgowy w Poznaniu

postanowieniem z 19 lipca 2024 r., II Ca 452/24,

zagadnienia prawnego:

„Czy matce pełnoletniego i ubezwłasnowolnionego całkowicie syna, wobec którego spoczywa na niej obowiązek alimentacyjny rodzica na rzecz nieusamodzielnionego dziecka (por. art. 133 § 1 kro), może być przyznane - na podstawie art. 162 § 1 i 3 kro - wynagrodzenie za sprawowanie opieki, pomimo wyłączenia z § 2 tego przepisu, że wynagrodzenia nie przyznaje się, gdy sprawowanie opieki czyni zadość zasadom współżycia społecznego?”

podjął uchwałę:

Wynagrodzenie za sprawowanie opieki prawnej nad ubezwłasnowolnionym dzieckiem - co do zasady - nie przysługuje rodzicom, na których spoczywa obowiązek alimentacyjny wobec tego dziecka (art. 162 § 2 kro).

Grzegorz Misiurek Marta Romańska Dariusz Zawistowski

UZASADNIENIE

Wnioskodawczyni A. P. wniosła o przyznanie jej ze środków publicznych wynagrodzenia w kwocie po 700,00 zł miesięcznie za sprawowanie opieki nad całkowicie ubezwłasnowolnionym synem. W uzasadnieniu wskazała, że boryka się z problemami finansowymi, sprawowanie opieki wymaga znacznego zaangażowania i kosztuje ją wiele, a syn nie ma żadnego majątku.

Sąd Rejonowy w Pile postanowieniem z 23 stycznia 2024 r. oddalił wniosek i orzekł o kosztach postępowania. Ustalił, że wnioskodawczyni jest opiekunem syna P. S. ubezwłasnowolnionego całkowicie z powodu upośledzenia umysłowego na pograniczu stopnia znacznego i głębokiego; funkcję tę pełni od 14 kwietnia 2008 r. Ubezwłasnowolniony nie posiada żadnego majątku, otrzymuje rentę socjalną w wysokości 1445,00 zł. Wnioskodawczyni czyni starania osobiste o syna z dużym oddaniem, jednak nakład jej pracy w zakresie reprezentacji prawnej nie jest znaczny. W tych okolicznościach sprawowanie opieki, czyni zadość zasadom współżycia społecznego (art. 162 § 2 k.r.o.).

Wnioskodawczyni zaskarżyła powyższe postanowienie apelacją, kwestionując ocenę, że nie należy się jej wynagrodzenie z tego powodu, iż sprawowanie opieki czyni zadość zasadom współżycia społecznego. Podniosła, że syn nie jest w stanie wykonać samodzielnie najprostszych czynności i ze wszystkim, co jest związane z jego codziennym funkcjonowaniem, zajmuje się sama. Podporządkowała temu i poświęciła całe swoje życie.

Sąd Okręgowy w Poznaniu uzupełniając ustalił, że wnioskodawczyni ma obecnie [...] lata, syna P. urodziła [...] a drugiego syna w [...] W [...] rozwiodła się z ojcem dzieci, zaś w [...] wyszła za mąż po raz drugi. Na syna P. otrzymuje alimenty od byłego męża wysokości po 400 zł miesięcznie, ustalone w wyroku rozwodowym. Opiekę sprawuje sama, pomaga jej obecny mąż. Wnioskodawczyni ma wykształcenie średnie ogólnokształcące, nigdy nie pracowała zarobkowo; jej dorosłe życie zdeterminowało urodzenie P., jego upośledzenie i faktyczna opieka

nad nim. Musiała zrezygnować z własnych aspiracji. Aktualnie utrzymuje się z zasiłku pielęgnacyjnego w wysokości 3200,00 zł; na syna pozostającego pod jej opieką pobiera rentę socjalną w wysokości 1600,00 zł i dodatek rehabilitacyjny w kwocie 500,00 zł. Mąż jest emerytem; jego emerytura wynosi ok. 4000,00 zł.

Sąd Okręgowy, przystępując do oceny zasadności apelacji w płaszczyźnie art. 162 k.r.o. powziął poważne wątpliwości co do wykładni zawartych w nim unormowań, którym dał wyraz w zagadnieniu prawnym przedstawionym Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia na podstawie art. 390 § 1 k.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Podstawę prawną roszczenia wnioskodawczyni stanowi art. 162 k.r.o. w brzmieniu ustalonym ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2008 r., poz. 1431; dalej: „ustawa nowelizująca”), obowiązującym od 13 czerwca 2009 r. Przewidziano w nim możliwość przyznania przez sąd opiekuńczy opiekunowi - na jego żądanie - za sprawowanie opieki stosownego wynagrodzenia okresowego albo wynagrodzenia jednorazowego w dniu ustania opieki lub zwolnienia go od niej (§ 1). Wynagrodzenie jest pokrywane z dochodów lub z majątku osoby, dla której opieka została ustanowiona, a jeżeli osoba ta nie ma odpowiednich dochodów lub majątku - ze środków publicznych na podstawie przepisów o pomocy społecznej (§ 3). Nie przyznaje się go, jeżeli nakład pracy opiekuna jest nieznaczny lub gdy sprawowanie opieki jest związane z pełnieniem funkcji rodziny zastępczej albo czyni zadość zasadom współżycia społecznego (§ 2).

Pierwotnie regułą określona w art. 162 k.r.o. było sprawowanie opieki bezpłatnie (§1); opiekun mógł wystąpić z żądaniem przyznania mu wynagrodzenia, jeżeli z opieką związany był zarząd majątkiem wymagający znacznego nakładu pracy (§ 2). Rozwiązanie to zostało oparte na założeniu, że opieka jest wyrazem obywatelskiej powinności; powierzana jest najczęściej najbliższym członkom rodziny podopiecznego a jej wykonywanie jest zgodne z powszechnie uznawanymi w społeczeństwie zasadami moralnego i uczciwego postępowania. W praktyce stosowania tych przepisów zauważono jednak niechęć do podejmowania obowiązków opiekuna, w szczególności wobec osób całkowicie

ubezwłasnowolnionych, wynikającą z obaw przed niepodołaniem obowiązkom sprawowania pieczy i zarządu sprawami majątkowymi podopiecznego oraz obawy przed poniesieniem kosztów sprawowania objętej funkcji, mimo ustawowej regulacji dochodzenia zwrotu poniesionych nakładów i wydatków (art. 163 K.r. o.) a także czasochłonności funkcji opiekuna. Zwracano przy tym uwagę, że osobiste starania o osobę podopiecznego i piecza nad nim wymagają często znacznego poświęcenia własnego czasu kosztem pracy zarobkowej lub odpoczynku. Argumenty te skłoniły ustawodawcę do zmiany art. 162 k.r.o. umożliwiającej opiekunowi uzyskanie wynagrodzenia za sprawowania opieki.

Obecnie zasadą jest odpłatność opieki, ale przewidziano od niej ściśle określone wyjątki. Wynagrodzenie pokrywa się w pierwszej kolejności z dochodów lub z majątku osoby, dla której opieka została ustanowiona, a w razie braku ku temu podstaw - ze środków publicznych na podstawie przepisów o pomocy społecznej (art. 162 § 3 k.r.o.). W konkretnym stanie faktyczny żądanie dotyczy przyznania wynagrodzenia za sprawowanie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie ze środków publicznych. Wątpliwości Sądu Okręgowego dotyczą zaś kwestii, czy wzgląd na zasady współżycia społecznego uzasadnia odmowę przyznania wynagrodzenia za sprawowanie tej opieki matce, na której spoczywa wobec podopiecznego (dorosłego dziecka) obowiązek alimentacyjny.

Sąd Okręgowy zwrócił uwagę na niejasny sposób sformułowania przesłanki wyłączającej zasadę odpłatności opieki, określonej w art. 162 § 2 *in fine* k.r.o., jako że sprawowanie opieki ze swojej istoty czyni zadość zasadom współżycia społecznego. Wskazał na możliwość uznania, że objęcie opieki przez matkę nad ubezwłasnowolnionym synem i jej wykonywanie stanowi wyraz realizacji osobistych powinności moralnych opiekuna wobec podopiecznego; powinność ta jest wsparta dodatkowo ustawowym obowiązkiem alimentacyjnym obejmującym nie tylko świadczenia majątkowe, ale również osobiste starania zobowiązanego o uprawnionego (art. 133 § 1 k.r.o.). W takim ujęciu bezpłatne sprawowanie opieki pozostawałoby w zgodzie z zasadami współżycia społecznego.

Z drugiej strony można byłoby uznać, że sprzeczne z zasadami współżycia społecznego byłoby przyznanie wynagrodzenia opiekunowi w razie stwierdzenia

jego rażąco naganne postawy wobec podopiecznego (np. popełnienie wobec niego przestępstwa) albo wykonywanie opieki w sposób niewłaściwy (np. prowadzący do roztrwonienia majątku podopiecznego).

Odnosząc się do tych wątpliwości, należy przypomnieć, że celem ustanowienia opieki dla osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej jest zapewnienie jej pomocy prawnej w załatwianiu spraw osobistych i majątkowych. Zasadniczym skutkiem ubezwłasnowolnienia całkowitego jest bowiem utrata przez osobę, wobec której je orzeczono, zdolność do czynności prawnych (art. 12 k.c.) oraz możliwości działania w sferze publicznoprawnej, nie zaś ograniczenia możliwości podejmowania działań faktycznych. Opiekun reprezentuje osobę pozostającą pod opieką przy czynnościach prawnych, zarządza jej majątkiem, podejmuje starania o jej osobę, w tym polegające na zapewnieniu środków utrzymania, leczenia lub rehabilitacji, dba, aby nie zagrażała ona sobie i innym. Opiekun – co wypada podkreślić - nie jest zobowiązany do osobistych starań o osobę podopiecznego oraz jego majątek; rola opiekuna w tym zakresie ma raczej charakter organizacyjny, choć w wielu przypadkach spleta się z opieką faktyczną.

Sprawowanie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną, może być połączone osobistymi staraniami o nią i często wymaga poświęcenia czasu kosztem pracy zarobkowej lub odpoczynku. Zamiarem ustawodawcy było wprowadzenie ogólnej zasady wynagradzania opiekuna, obejmującej również tego rodzaju starania opiekuna (zob. uzasadnienie projektu ustawy nowelizującej, Sejm RP, VI kadencja, druk nr 888). Rozwiązanie to podyktowane zostało dążeniem do stworzenia warunków zachęcających do podjęcia funkcji opiekuna, zwłaszcza wobec osób ubezwłasnowolnionych całkowicie. Argument ten nie wydaje się adekwatny w odniesieniu do rodziców ubezwłasnowolnionego, których trudno posądzać o niechęć do objęcia pieczą i wsparciem własnego dziecka. Z uzasadnienia projektu ustawy nowelizującej wynika zresztą jednoznacznie, że sprawowanie opieki przez członków najbliższej rodziny podopiecznego stanowi przesłankę wyłączającą możliwość przyznania z tego tytułu wynagrodzenia, przewidzianą w art. 162 § 2 *in fine* k.r.o. Zamiar ten został ostatecznie wystawiony w sposób dość niefortunny, gdyż – jak trafnie zauważył Sąd Okręgowy – sprawowanie opieki w istocie zawsze odpowiada zasadom współżycia społecznego. Literalna wykładnia

tego przepisu prowadziłyby zatem do absurdalnego wnioski. Biorąc jednak pod uwagę cel i funkcję zawartego w nim unormowania, należy przyjąć, że odnosi się ono do sytuacji, w której nie sama opieka, lecz jej bezpłatne sprawowanie pozostaje w zgodzie z zasadami współżycia społecznego. W świetle norm moralnych akceptowanych powszechnie w naszym społeczeństwie, bezpłatne sprawowanie opieki przez najbliższych członków rodziny osoby tego potrzebującej niewątpliwie czyni zadość zasadom współżycia społecznego.

Ustawodawca preferuje powierzenie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie - nie pozostającą w związku małżeńskim – jej rodzicom (art. 176 k.r.o.). W takiej sytuacji rodzic, pełniąc funkcję opiekuna, realizuje jednocześnie własny obowiązek alimentacyjny wobec pełnoletniego dziecka dotkniętego niepełnosprawnością m.in. przez osobiste starania o jego utrzymanie i zapewnienie mu odpowiednich warunków (art. 133 § 1 k.r.o.).

Z dokonanych w sprawie ustaleń wynika, że nakład pracy wnioskodawczynie w pomoc udzielaną synowi w zakresie czynności prawnych stanowiących trzon działania opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej jest nieznaczny. Wnioskodawczynie uzasadniała wniosek o przyznanie wynagrodzenia przede wszystkim ponoszonymi kosztami i ciężarami opieki faktycznej nad synem. Wynagrodzenie za opiekę przewidziane w art. 162 § 1 k.r.o. nie jest świadczeniem mającym zrekompensować tego rodzaju koszty oraz ciężary poniesione przez członka rodziny w ramach ciążącego na nim ustawowego obowiązku alimentacyjnego.

Zaprezentowana wykładnia nie pozostaje w sprzeczności z zasadami polityki państwa w zakresie pomocy udzielanej osobom niepełnosprawnym oraz rodzinie (art. 69 i art. 71 Konstytucji RP). Nie wyłącza bowiem możliwości uzyskania przez osobę sprawującą opiekę nad niepełnosprawnym członkiem rodziny ubezwłasnowolnionym całkowicie świadczeń opiekuńczych na podstawie przepisów regulujących pomoc społeczną. Z dokonanych w sprawie ustaleń wynika, że wnioskodawczynie z pomocy takiej korzysta, pobierając co miesiąc świadczenie pielęgnacyjne za faktyczną opiekę nad synem.

W świetle przytoczonych argumentów należało przyjąć, że bezpłatne sprawowanie przez rodziców opieki nad ubezwłasnowolnionym dzieckiem, wobec

którego spoczywa na nich obowiązek alimentacyjny, zasadniczo czyni zadość zasadom współżycia społecznego. Mając jednak na uwadze, że chodzi tu o wyłączenie odpłatności opieki z odwołaniem się do klauzuli generalnej, nie można wykluczyć, że wyjątkowo - w szczególnie uzasadnionych przypadkach – pomoc udzielona podopiecznemu w ramach obowiązków opiekuna prawnego może być uznana za wykraczającą poza granice starań, jakich można wymagać od opiekuna z powołaniem się na zasady współżycia społecznego. Ocena w tym zakresie musi uwzględniać okoliczności konkretnego stanu faktycznego i być wolna od schematyzmu.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. orzekł, jak w sentencji.

Grzegorz Misiurek Marta Romańska Dariusz Zawistowski

(A.T.)

[r.g.]